

I Tygkammaren

- En studie av tvistsömsbroderiet under 1900-talet

Sara Degerfält

**Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen i
Kulturvård, Ledarskap i slöjd och kulturhantverk**

15 hp

**Institutionen för kulturvård
Göteborgs universitet**

2014:41

Omslagsbild:

Vepa i tvistsöm "Kopparpynt"

26X35 cm

Ullgarn på stramalj

Linfrans

Mönstertillverkare: Marks och Kattens

I Tygkammaren

- En studie av tvistsömsbroderiet under 1900-talet

Sara Degerfält

Handledare: Malin Weijmer

Kandidatuppsats, 15 hp
Ledarskap i slöjd och kulturhantverk
Lå 2013/14

Till Farmor som dog och till Gro som föddes.

*”Kvinnor och slöjd”
Allt handlar om det.*

Först och främst har jag några att tacka:

- Tack till min handledare Malin Weijmer för 7,5 ovanligt långa timmar och tack till Viveka Berggren Torell som hjälpte mig i mål.
- Tack till klassen på Ledarskap i Slöjd och Kulturhantverk för tre fantastiska år.
- Tack till min familj: Robert och Gro. Mamma och Moa. Pappa och Anna, Mi, Karin, Susanne och Håkan. Utan er – ingen uppsats.

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

www.conservation.gu.se
Ph +46 31 786 47 00
Fax +46 31 786 47 03

Bachelor's programme in Leadership and in Handicraft
Graduating thesis, BA/Sc, 2014

By: Sara Degerfält
Mentor: Malin Weijmer

Inside the textile chamber – a study of the long legged cross stitch embroidery during the twentieth century

The aim of this Bachelor's thesis is to explore and investigate the development of the long legged cross stitch embroidery during the twentieth century and up until this day. The purpose is also to explore what has affected its popularity throughout the years. In the essay, an auto-ethnographic approach to the material is used and the essay is therefore a description of my own meeting with the technique.

To get a balanced and broad picture of the technique's development and tradition five different sources of information have been used; A textual analysis of the book *Tvistsöm* (1969), a study of the objects in a big long legged cross stitch embroidery collection that belongs to Karin Selander, a telephone interview with Karin Eldforsen who in 2013 conducted a survey project of the long legged cross stitch tradition from Scania, a visit to an embroidery cafe and a personal attempt to embroider.

The study has shown that the technique has been very popular. It also showed that people almost always embroidered from a premade pattern and that these patterns was created and sold by either Hemslöjden or two companies: Nordiska and Marks och Kattens.

Titel in original language: I Tygkammaren – en studie av tvistsömsbroderiet under 1900-talet

Language of text: Swedish

Number of pages:40

Keywords: embroidery, long legged cross stitch, Scania, handicraft, folk art

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV—14/xx--SE

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning.....	9
1. Inledning	10
1.1 Bakgrund.....	11
1.2 Tidigare forskning.....	12
1.2.1 Om tvist.....	12
1.2.2 Om textilier som informationskälla.....	13
1.3 Problemformulering.....	14
1.4 Frågeställning.....	15
1.5 Syfte.....	15
1.6 Målsättning.....	15
1.7 Avgränsningar.....	15
1.8 Metod och material.....	15
1.8.1 Textanalys.....	16
1.8.2 Samtalsintervju kring föremål.....	16
1.8.3 Telefonintervju.....	16
1.8.4 Gruppintervju.....	17
1.8.5 Eget broderi.....	17
1.9 Teoretisk ansats.....	17
1.10 Etik.....	19
2. Resultat.....	20
2.1 Kontextualisering.....	20
2.1.1 Så här broderas tvistsöm.....	20
2.1.2 Tvistsömmen enligt Ernst Fischer och Gertrud Ingers.....	21
2.2 Jag hälsar på Karin Selander och vi gör ett djupdyk i hennes Tygkammare.....	23
2.3 Jag ringer upp Karin Eldforsen och får lära mig om tvistens historia.....	27
2.4 Jag besöker ett brodericafé och pratar tvist.....	30
2.5 Jag broderar tvist.....	33
3. Diskussion.....	34
8. Sammanfattning.....	37
Källförteckning.....	39
Skriftliga källor.....	39
Muntliga källor.....	39
Fotografier.....	40
Internetkällor.....	40

1. Inledning

1.1 Bakgrund

I mitt barndomshem har vi alltid haft en kista ståendes. En stor, grön kista med initialerna EP målade på framsidan i en ring av sirliga blommor och blad. Det är mormors kista, med mammas samlade fintextil. På måfå har hon packat ner saker genom åren. Allt som ska sparas men som inte går att ha uppe. Sådant som inte *platsar* i ett modernt hem. Men så en dag – kistan ska öppnas. Tömmas. Flyttas. Moster Karin ska ha den i några år.

Till en första anblick är kistans innehåll vitt: lakan med monogram, virkade spetsar på rulle och frasila frackskjortor med tillhörande fluga. Men så längst ner – tre små broderier. Murriga - bruna och gråa - med fågelmotiv, noggrant broderade i tvistsöm. Aldrig upppackade, plasten är fortfarande kvar. Mamma stannar upp och låter sig översköljjas av en våg nostalgi. ”Inger lyckönskas på 9års-dagen av mormor.”

Några veckor senare är ovan nämnda moster, Karin Selander, på besök hos mig i Göteborg. Karin är en person med förmågan att engagera och vi pratar om hennes stora samling tvistbroderier från 1900-talet inköpta på loppis och Tradera. Samlingen som växt ut ur lägenheten och in i en hyrd lokal – Tygkammaren. När jag ska sova på kvällen tänker jag på fåglarna i kistan och broderierna i kammaren. Vem har broderat dem? Och varför? Egentligen hade jag tänkt skriva kandidatuppsatsen på Ledarskap i Slöjd och kulturhantverksprogrammet om något helt annat men på morgonen dagen efter är valet av uppsatsämne givet: jag ska skriva om tvist.

Slöjdtrender kommer och går. Den som betraktar 1900-talet kan se både ryamattor och virkade sängöverkast massproduceras och älskas för att sedan förpassas till loppmarkander eller i värsta fall soptunnor. Tvistsömmen är ett exempel på en teknik i dvala, en teknik som varit mycket populär men som idag känns omodern. Att man kan köpa en tvistbonad eller en broderad kudde för under 50-lappen på vilken second hand – butik som helst vittnar om detta. Men saker förändras hela tiden. Och vips - i tidningen Hemslöjd (nr 4, 2014) publiceras en artikel om tvistsöm. Det är Karin Eldforsen, konsthantverkare och tvistentusiast, som intervjuas. Hon berättar om de insikter hon fått efter att under ett år studerat äldre tvistbroderier i Stiftelsen för Skånsk Slöjds arkiv och om den lilla forskningscirkel med 8 kvinnor som bildats i kölvattnet av projektet. Tillsammans åker de Skåne runt och granskar allt som har med tvisten att göra ”*ser på kvinnohistoriska aspekter, diskuterar mönsterformer, formgivningsideal, besöker arkiv*”. Hon pratar om hur tvisten från början varit yster och vild, men hur den under 1900-talet stramats upp, blivit likriktad, tråkig, fått dåligt rykte och till slut hamnat på loppisar. (Hemslöjd, nr 4 2014, s 33) Utvecklingen fascinerar mig och uppsatsens utgångspunkt är given. Jag vill undersöka: Hur har tvistsömstraditionen förändrats under 1900-talet och hur står det till med tvisten idag?

1.2 Tidigare forskning

1.2.1 Om tvist

Under 1900-talet har etnologer och personer aktiva inom hemslöjden i olika skrifter beskrivit tvistsömmen som historisk teknik. En genomgång av dessa ger en bild av den forskning som hitintills gjorts på tekniken som historiskt fenomen, en bild som jag nedan presenterar i kronologisk ordning:

Den första, och äldsta, boken heter *Gammal allmogeslöjd från Malmöhus län* och gavs ut av länets hemslöjdsförening 1922. I boken, som egentligen är ett häfte och det sjunde i en serie av åtta, presenteras föremål i teknikerna tvist och korsstygnssöm, schattérsöm och trensaflossa. Häftet består till en liten del av text, resten är bilder av föreningens handkollorerade katalogkort, och beskrivningar av dessa. Vad ”gammal” allmogeslöjd egentligen avser förtydligas inte, men mellan raderna läser jag att det handlar om en folklig broderitradition där de äldsta föremålen är från 1600-talets slut. Att man är stolt över den textila tradition och de äldre textila föremål som bevarats i länet görs tydligt i det här citatet:

Man skulle om de sydsåkanska sömnaderna i tvist och korsstygn kunna säga, att i dem ha skånekvinnornas flit och handaskicklighet nått sin högsta utveckling ... Att med groftvinnadt garn på den kompakta linneväfven utsy tvistsömmens ofta svårföljda mönster, där de mångfärgade små stygnen dansa fram i linjer och brytningar, hvars ledande tråd man ibland har mycket svårt att finna, är äfven ett prof på stor klartänkthet och på lust att öfvervinna hvarje svårighet, när det gäller ett lockande och konstrikt arbete. Än en gång stannar man i beundran inför de kvinnor, som velat och kunnat göra alla dessa fullgoda arbeten, hvars värden växer med den tid, som går. (Gammal allmogeslöjd från malmöhus län 1922, s 167)

Den andra boken, *Hemslöjd: Den svenska hemslöjden fram till 1800-talets slut*, publicerades första gången 1968 och är skrivet av Anna-Maja Nylén som då var intendent vid textilavdelningen på Nordiska museet. Det är ett klassiskt verk: mitt exemplar är från 1981 och hör till den tredje tryckningen av den fjärde upplagan. I boken beskriver Nylén slöjdtekniker och föremål som finns representerade i Nordiska museets arkiv. Tvistsömmen placerar hon i kategorin ”Vävbunden söm” och om den skriver hon att det är en skånsk teknik där man ”i nästan varje hem finner generationers arbeten på dynor och bänklängder i kors- och tvistsöm som ännu på 1800-talet följer mönster av 1500- och 1600-talstyp.” Vidare konstaterar hon också att tvistsömmen aldrig varit en teknik som utförts av en professionell yrkeskår. ”Det kräver nämligen av sina utövare mera tålmod och uthållighet än skicklighet.” (Nylén 1968, s 243)

Nästa bok gavs ut 1969, året efter Nyléns. Den heter *Tvistsöm: historik, material, modeller, arbetsritningar* och är skriven av konsthistoriken Ernst Fischer och den dåvarande direktisen för Malmöhus läns hemslöjdsförening, Gertrud Ingers. Boken innehåller en historisk kartläggning lik den Nylén gjort – men istället för Nordiska museets arkiv har Fischer och Ingers utgått ifrån de föremål som idag finns i stiftelsen för Skånsk slöjds

arkiv. Utöver det finns också mönster och beskrivningar för den som är intresserad av att själv brodera tvist, både på gammalt vis och efter moderna mönster.

Den fjärde boken där tvist tas upp heter *Lantheimmets prydnadssöm: Studier av svensk folkligt broderi på hemtextilier före 1900* och är skriven 1983 av etnologen Gertrud Grenander Nyberg. I boken beskriver hon olika svenska prydnadssömmar (broderitekniker) som använts i den folkliga kulturen och tvistsömmen omnämns kortfattat i två avsnitt. Hon förklarar hur mönstren i regel broderades efter förlaga, som ofta kunde vara ett äldre broderi (Grenander Nyberg 1983, s 110). Även hennes föremålsexempel är hämtade ur Nordiska museets arkiv.

Den sista boken, *Prydnadssömmar under medeltiden*, är också i särklass yngst eftersom den gavs ut 2012 i en omarbetad version av Margareta Nockert, professor emerita i Textilvetenskap vid Uppsala universitet. I boken som är rik på bilder, beskrivs broderitekniker som har använts under medeltiden och tvistsömmen som en av dem eftersom den i Mellaneuropa förekommer så tidigt som på slutet av 1100-talet. Även Nockert benämner Skåne som tvistens historiska ”epicenter” med källor från slutet av 1600-talet (Nockert & Franzén 2012, s 38).

Efter denna tvist-litteratursgenomgång blir en sak tydlig: det som finns dokumenterat om (den svenska) tvisten är, med undantag för Nockerts bok om medeltida broderi, skrivet utifrån föremål och katalogkort som finns i två samlingar - Nordiska museets och den som nu tillhör stiftelsen för Skånsk slöjd. I all litteratur betraktas broderierna genomgående som historiska och de beskrivs utifrån mönster, material och förekomst. I endast en bok, *Tvistsöm* (Fischer & Ingers 1969) presenteras den samtida tvisten vid tiden för utgivningen - om än indirekt och omedvetet- eftersom att den förutom en historiebok även är en handbok med mönster och materialförslag för den som är intresserad av att brodera tvist. Jag har därför valt att lyfta ut den och beskriva den längre ner i uppsatsen som ett exempel dels på hur den skånska folkliga tvist-traditionen såg ut och dels på hur man från hemslöjdens håll betraktade tvist när boken skrevs.

Det som saknas i litteraturen är en kartläggning av tvisten dels i ett längre historiskt sammanhang, och dels efter ungefär 1920. Ett exempel på en teknik som har skildrats på ett sådant vis är traditionen att knyta rya som Uve Snidare beskrivit i sin bok ”Ryamattan” (2007). I den berättar Snidare ryamattans historia från det att människan först upptäckte att fårets ull gick att tvinna och att väva av och fram till den maskinella tuft-tekniken mattor ibland görs med idag. På vägen passerar hon 1960-talets ryaboom då hemslöjdsföreningarna tog fram mönsterblad och materialkitt med ryamattemönster och ”alla” skulle knyta mattor (Snidare 2007).

1.2.2 Om textilier som informationskälla

”Genom tingen – det materiella – kan man se hur större skeenden i samhället tar sig uttryck, hur makrosamhället speglas på mikronivå.” (Palmsköld 2003, sid 80). Eftersom att jag i min uppsats haft som avsikt att delvis utgå ifrån textila föremål i en samling har jag i litteraturgenomgången förutom böcker om tvist även satt mig in i andra texter där textilier har använts som empiriskt material. Anneli Palmskölds avhandling ”*Textila tolkningar*” (2007) har i sammanhanget varit betydelsefull, liksom hennes forskningsprojekt ”*Textilt återbruk*” (2013). I sina projekt låter Palmsköld textila föremål

berätta om hur de tillverkats och använts genom historien och hon kan på det viset resonera kring människorna som brukat föremålen och om deras liv.

Orvar Löfgren (1995) skriver om just det här i sin text *Sakletarna: om det materiellas betydelse i etnologin*. Han menar att ”*etnologins trumfkort ligger i korsbefruktningen mellan nutidsstudier och historiska rekonstruktioner.*” Föremål är bara föremål om man aldrig reflekterar över människorna bakom dem. Att studera föremål med målet att försöka förstå människorna som tillverkat dem är en helt annan sak än att undersöka dem utan att dra slutsatser, och det är mycket mer relevant. Ett självklart resonemang för en etnolog, kan tänkas, men som en uppenbarelse för mig. Som exempel lyfter han upp Ella Johanssons analys av skogshuggaren och hans arbetsredskap. ”*Här kopplas omsorgen om yxans slipning och innötaningen av huggandets motorik till föreställningar om arbetsmoral, människosyn och framtidsdrömmar.*” (Löfgren 1995, s 155)

Hur kan man då gå till väga när man analyserar textilier ur ett etnologiskt perspektiv? Jo, Palmsköld beskriver hur hon ägnat månader under arbetet med ”*Textila tolkningar*” åt att med lupp och måttband granskat de 120 drätt- och hänglisterna som är avhandlingens källmaterial, en för en. Hon har tittat på material, teknik, slitage och huruvida de är noggrant gjorda och omhändertagna. I det stora material hon sedan haft att analysera har hon hittat likheter och skillnader utifrån vilka hon sedan kunnat dra slutsatser om till exempel väverskans väv-vana. (Palmsköld 2007, s 77). Studierna flyter mellan flera olika ”nu” eftersom att hon samtidigt befinner sig i dåtiden då föremålen tillverkades och brukades och i nutid när hon som forskare betraktar föremålen med nutids-glasögon (Palmsköld 2007, s 14). Det är samma föremål, men tiden är förändrad. Palmsköld reflekterar över hur man som forskare på textila föremål riskerar att lägga in för mycket av sig själv i analysen. Men å andra sidan tillägger hon att de i sådana fall skulle gälla all form av etnologisk forskning, och att det måste få vara okej. Som forskare är man länken, eller tolken, mellan det man själv upplever och det som man sedan försöker förmedla (Palmsköld 2007, s 59).

I ett inledande skede av uppsatsarbetet funderade jag över hur jag gå tillväga för att använda broderierna i Karin Selanders samling som källmaterial eftersom de tidsmässiga begränsningarna omöjliggjorde en djupare textil studie av broderierna var för sig. Jag valde istället att betrakta och närma mig samlingen som en helhet samt att komplettera den med intervjuer med människor som ”varit med”. I fallet 1900-tals-tvist finns det till skillnad från fallet 1700-tals-drättar människor kvar i livet med minnen från tiden jag undersöker.

1.3 Problemformulering

Tvistsömmen som historisk teknik finns beskriven i flertalet böcker. Författarna har, när de skrivit, utgått ifrån äldre material i två stora föremålsarkiv – Nordiska museets och det som tillhör Stiftelsen för skånsk slöjd. Det finns dock, mig veterligen, inte någonting skrivet om tvisten så som den sett ut efter ungefär 1920. Tvistsömmen under perioden därifrån fram tills nu kan följaktligen närmast beskrivas som utforskad. Samtidigt vittnar storleken på Karin Selanders föremålssamling om att tvisten varit mycket populär under perioden och Karin Eldforsens nyligen startade forskningsgrupp om teknikens aktualitet idag. I

uppsatsen försöker jag således fylla en kunskapslucka genom att kartlägga tvisten utifrån det som bland andra Karin Selander och Karin Eldforsen berättar.

1.4 Frågeställning

Hur har tvistsömstraditionen förändrats under 1900-talet, och hur står det till med tvisten idag?

Vad har påverkat tvistens popularitet?

1.5 Syfte

- Att undersöka tvistsömmens historia under 1900-talet och fram tills idag.
- Att resonera kring de mekanismer som får folk att slöjda i allmänhet och att brodera tvist i synnerhet.

1.6 Målsättning

Målet med uppsatsen är att förmedla en bild över tvistsömsbroderiet så som det sått ut under 1900-talet och fram tills idag och på så sätt samtidigt lyfta fram tekniken och de människor som broderat.

1.7 Avgränsningar

I uppsatsen har jag valt att undersöka tvistsömmen som en av en mängd olika handarbetstekniker som varit populära under 1900-talet. Eftersom det i Skåne finns en gammal tradition av att brodera tvist har jag valt utgå därifrån. På samma sätt undersöker jag tvisten i Sverige eftersom jag i min litteraturgenomgång läst böcker i vilka framförallt den svenska tvisten undersökts. Tidsmässigt rör jag mig från 1900-talets början och fram tills idag.

1.8 Metod och material

För att undersöka tvistsömmen och svara på min frågeställning har jag genomfört en kvalitativ studie där jag har använt mig av en rad olika empiriska källor, vilka jag har närmat mig med olika undersökningsmetoder. Val av källor har varit enkelt, eftersom idén till uppsatsen kom till i och med vetenskapen om två stycken: Karin Selander och hennes tvistbroderisamling och Karin Eldforsen och hennes inventeringsprojekt. För att få en bra spridning informanter har jag förutom intervjuer med Selander och Eldforsen även utfört en observerande gruppintervju med deltagarna på ett brodericafé samt en textanalys av den kanske mest kända boken om tvistsöm från 1900-talet, *Tvistsöm* (1969).

I alla delar har jag, inspirerad av ett autoetnografiskt förhållningssätt, arbetat med mig själv som utgångspunkt. Uppsatsen är således en skildring över mitt eget möte med tvisten. Fördelen med ett autoetnografiskt förhållningssätt är att man inte behöver vara rädd för, utan snarare utnyttja det subjektiva i undersökningen och i resultaten. Nackdelen är samtidigt att det är svårt att svara på frågor precist, svaren blir liksom som undersökningen, påverkade av min person (Int 1). Eftersom målet med uppsatsen är att förmedla en bild över tvistsömsbroderiet och de som broderat fungerar en sådan vetenskaplig förhållningsmetod i kombination med ett personligt skrivsätt som ett medel för att tillgängliggöra texten och göra den intressant.

Allt intervjumaterial finns inspelat och/eller nedskrivet och i min ägo.

1.8.1 Textanalys

Uppsatsens första kapitel består av en beskrivning av en bok jag lyft ut ur litteratstudien: *Tvistsöm* (1969) av Gertrud Ingers och Ernst Fischer. Jag har valt att särskilt beskriva och analysera den därför att den förutom en historisk genomgång av tvistens äldre tradition innehåller en handbok för den som själv vill brodera tvist. Boken är således ett exempel på hur författarna betraktade den samtida tvisten vid tiden för utgivningen. Den tillsammans med en kortare beskrivning över tvistsömmen som teknik utgör en slags kontextualisering som gör att läsaren får en förståelse för tvistsömmen som teknik och dess historia.

1.8.2 Samtalsintervju kring föremål

I uppsatsens andra del har jag närmast mig Karin Selanders (nedan kallad Selander) tvistbroderisamling. Metoden jag valt kan närmast beskrivas som en ”samtalsintervju kring föremål”. Selanders samling består av ungefär 600 tvistbroderier som framförallt, men med några undantag, broderats under 1900-talet. Tillsammans har vi gått igenom delar av samlingen med syftet att välja ut ett antal föremål som kan symbolisera den och 1900-talstvisten med den. Urvalsprocessen började med att Selander plockade fram de broderier som hon ansåg att vi tillsammans skulle gå igenom, jag kan tänka mig att det var ungefär hälften. Därefter förde vi sedan ett resonemang som kan liknas vid en ostrukturerad intervju där jag ställde frågor och Selander berättade om föremålen samtidigt som vi sorterade broderierna och valde ut vilka som bäst representerar samlingen. I urvalsarbetet hade jag nytta av mina väv- och textilkunskaper i diskussionerna som uppstod kring material och utförande. Det var otroligt svårt att välja vilka broderier som skulle få representera samlingen eftersom den är stor och brokig, det är lätt att fokusera på det som sticker ut. Vi var hela tiden medvetna om att urvalet gjordes utifrån våra egna preferenser och presentationen i uppsatsen måste därför ses som en sammanfattning av en samling och inte som en fullständigt korrekt återgivning av en historisk epok och allt som broderats under den. Selander har, i egenskap av samlare, givetvis satt sin personliga prägel på historien när hon valt vad hon tyckt platsat i sin samling, precis på samma sätt som jag och Selander tillsammans gjorde när vi valde vilka broderier som representerar samlingen i uppsatsen. De broderierna vi bestämde oss för att välja ut fick jag hjälp att fotografera och de går att hitta i den till arbetet hörande bildbilagan. Viktigt att komma ihåg är att fotografierna i bilagan bara är fotografier och att upplevelsen av ett fotografi inte är detsamma som att i verkligheten möta ett föremål. Olika datorer och skrivare gör att färgerna förändras.

1.8.3 Telefonintervju

Via telefon har jag också intervjuat Karin Eldforsen (nedan kallad Eldforsen) som är konsthantverkare med ett särintresse för tvist och som under 2013 varit projektanställd i hemslöjdsbutiken i Landskrona för att inventera och digitalisera äldre tvistmönster. Samtalet, som varade i ungefär en timme, går att beskriva som en ostrukturerad intervju där jag till viss del berättat om mina upplevelser i Selanders samling, som Eldforsen tidigare besökt, och låtit Eldforsen fylla i och förklara vad jag sett. Jag har också bett henne berätta om den lilla forskningsgrupp hon varit med och startat och hur hon ser på tvistens utveckling, idag och i framtiden.

1.8.4 Gruppintervju

Jag har sedan besökt ett brodericafé i Kristianstad för att i grupp intervju ett sällskap broderade damer. Syftet har varit att undersöka deras inställning till tvisten som teknik i egenskap av broderi-intresserade och vad de har för erfarenheter av den. Upplägget var enkelt: jag följde med Selander dit en onsdagseftermiddag och bad besökarna berätta om sin relation till tvisten som teknik samtidigt som jag spelade in samtalet och antecknade. Samtalet flöt på och bara ibland kände jag att jag behövde sticka in frågor för att återigen föra in ämnet på tvist. Som framgår i kapitlet visade det sig efter en stund att en av broderidamerna kände sig något hämmad av inspelningsanordningen (min mobiltelefon), men som jag tolkade situationen var detta mest på skoj. Citaten är i detta kapitel inte ordagrant citerat eftersom jag velat plocka bort det talspråkiga och gjort det lediga café-samtalet ”läsbart”.

1.8.5 Eget broderi

Sist i uppsatsen kommer ett kort avsnitt i vilket jag vänder mig inåt och beskriver mina egna försök att brodera tvist. Det skulle helt enkelt känts fel att under ett halvt års tid arbeta med en broderiteknik utan att själv ta ett enda stygn – och mycket riktigt visade det sig att delar av svaret på frågan om ”Vad som påverkat tvistens popularitet?” fanns närmare än vad jag först trott.

1.9 Teoretisk ansats

För att få en djupare förståelse för brodöser och brodösens relation till sitt broderi har jag gjort ytterligare en litteraturstudie. Speciellt en forskare har påverkat min syn på handarbetande människor och de drivkrafter som får folk att slöjda: Kvinnoforskare Louise Waldén. Waldén var i början av 1990-talet forskningsansvarig för ett stort projekt kallat *”Handen och Anden: en studie av ABF och Studieförbundet Vuxenskolornas praktisk-estetiska verksamhet.”* Hennes erfarenheter från projektet samt ord, tankar och teorier hämtade ur andra texter hon skrivit har jag använt som glasögon när jag i uppsatsens avslutande kapitel analyserar mitt empiriska material.

I *Handen och anden*-projektet följde hon under ett år deltagarna i fyra textila studiecirklar med olika inriktning (Waldén 1994, s 8). Hon menar att det finns tre anledningar till att man slöjdar; den fysiska tillfredställelsen, den psykiska och den meditativa. Dessa tre tillsammans bidrar till ett ökat välbefinnande. Alla är vi olika och alla attraheras av olika delar av handens arbete.

Alla hantverk innehåller aspekterna att behärska teknikerna och att skapa nytt. För somliga utövare ligger tillfredställelsen i att så exakt som möjligt återskapa mönstrens förlaga. De är mest trogna mot hantverksskicklighetens ”kulturarv”. För andra är det egna skapandet viktigast. De vill med så effektiva medel som möjligt förverkliga sin egen idé. De har inget emot att ersätta hantverkstekniken med modern teknik som datasymaskiner eller datoriserade robotar som sticker hålen i knypplingsmönstret.
(Waldén, 1994, s 122)

En universell anledning till varför människor arbetar med händerna går knappast att ringa in. *”Tillfredställelsen i utövandet är också olika, beroende inte bara på hantverket utan också på personen. Relationen mellan handarbetet och den som utför det är individuell. Det är en del av hemligheten.”* (Waldén 1994, s 122) Men självklart finns det teorier. Att Waldén är kvinnohistoriker sätter sin prägel på det hon skriver. Hon menar att det textila

handarbetet en del av en kvinnoroll och en symbol för kvinnligheten. Som en motpol till männens *hantverk* är *handarbetet* oprofessionellt, utfört av amatören, i hemmet. Det är vanligt att kvinnor växlar ofta mellan olika handarbeten, medan männen sysslar med ett hantverk. Det textila fältet blir också en frizon där kvinnorna legitimt kan ägna sig åt sin tekniska begåvning (Waldén 1994, s 118). Och till skillnad från hemmets arbete, som går ut på att återställa allting till sitt ursprungstillstånd (helt och rent) och som kan beskrivas som reproduktivt, är det textila arbetet produktivt. Det blir någonting. Samtidigt förenar den dubbelarbetande kvinnan i handarbetet nytta med nöje. *”En kvinnas händer ska ständigt vara sysselsatta” lyder ett av de viktigaste budorden i den traditionella kvinnokulturen. ”Sätt andras behov före dina egna” lyder ett annat.*” (Waldén 1994, s 125) Djupt försjunken i ett broderi får kvinnan vara ifred med sina egna tankar. Det blir en kraftkälla ur vilken hon kan hämta energi (Waldén 1994, s 28). Det kan också vara så enkelt att det har med lusten att göra. I slöjdandet kan man tillfredsställa sin skönhetslängtan. (Waldén 1999, s 86)

När jag läser det Waldén skrivit inser jag att för att kunna förstå mina broderande förmödrar måste jag försöka sätta mig in i tiden då de levde. Förutsättningarna ser olika ut för kvinnor i olika generationer.

Om det förr var fråga om antingen att utnyttja tiden för att åstadkomma fler föremål eller att fördriva en ”överflödig” tid (tidsfördriv) är det nu snarast en fråga om att med hjälp av en tidskrävande onyttighet värna om en slags tom, egen tid undan ett oavbrutet flöde av uppgifter och information. (Waldén 1999, s 86)

Självklart har även samhället, och hemslöjden som en del av det, påverkat vad som slöjdsats och hur. Om detta skriver Waldén i texten *”Handarbetet – hatat och hyllat”* som publicerades i antologin *”Den vackra nyttan”* (1999). Sophie Adlersparre, grundare av Handarbetets vänner i Stockholm, var i slutet av 1800-talet en viktig röst i det som skulle utvecklas till den organiserade hemslöjdsrörelsen. Då handlade mycket om en vurm för det ålderdomliga. Det finns tre värdeord, menade Sophie, när det kommer till hur ett gott handarbete ska se ut; ändamålsenlighet, varaktighet och prydighet. I en debattskrift med titeln *”Den qvinliga hemslöjden i Sverige”* förfasades hon över hur nya och moderna mönster var på väg att undantränga den gamla traditionella allmogeslöjden (Waldén 1999, s 76). Denna smakfostran (eller snarare förfasning över allmänhetens bristande smaksinne) fortsatte med industrialismens framfart in på 1900-talet. 1939 hävdade Kaj Andersson i debattskriften *”Handarbete till heders”* att industrialismen gjort kvinnorna dessorienterade och att maskinerna *”förtagit människorna tilliten till den egna handens förmåga”* (Waldén 1999, s 77) Efter industrialismen var plötsligt ”fel” handarbete tillgängligt för många. Waldén liknar mönsterspridning vid skriftkonsten;

I den muntliga kulturen fanns kunskapen hos den kunnige, den överfördes från människa till människa genom generationer – liksom handens arbete. Med skriftens (liksom mönstrets) hjälp kan kunskapen skiljas från den kunniga och på så sätt bli åtkomlig för fler. Men med skriften upphör också berättelsen att leva och förändras. I det ögonblick den

nedskrivs blir den oföränderlig, en "helig skrift". På samma sätt som mönstren bestämmer hur det ska se ut, "det rätta." (s 81)

Masshandarbetet och de mönster som spreds med veckotidningar var ett hot mot genuint hantverkskunnande (Waldén 1999, s 74). Det handlar om klass. *"Vita serien, dansbandsmusik – och uppritade broderier. När vi godkänner "folket" men underkänner "massan" har vi redan bestämt att kunskap, upplevelse och skönhet är något förbehållit eliten."* (Waldén 1999, s 86)

1.10 Etik

Slöjdsverige är litet och tvistsverige ännu mindre. Därför har jag valt att istället för att i uppsatsen anonymisera mina intervjupersoner (något som i praktiken kanske ändå inte varit möjligt) skriva den så att läsaren får en känsla av de personer som, införstådda med syftet, delat med sig av sina kunskaper och erfarenheter. Det är också något känts nödvändigt rent språkligt eftersom jag i texten själv interagerar med intervjupersonerna. Att texten är skriven på ett sådant vis har säkerligen påverkat den åt det ena eller andra hållet men jag tror att detta varit positivt för uppsatsen snarare än negativt. Genom att beskriva mitt arbetssätt som autoetnografiskt förtydligar jag att de resultat som presenteras i texten, exempelvis de erfarenheter jag hämtar i Selanders tygkammare är inte mindre viktiga, men dock subjektiva beskrivningar av möten med föremål och människor. I fallet brodericaféet har jag dock valt att anonymisera besökarna eftersom jag inte kände mig helt säker på att de till fullo förstod vad materialet skulle användas till, trots att jag var noga med att förklara det.

2. Resultat

2.1 Kontextualisering

2.1.1 Så här broderas tvistsöm

Tviststygnet är ett stygn som liknar korsstygnet men med den skillnaden att det ena stygnet är dubbelt så långt som det andra. Engelskans ”long armed (alternativt long legged) cross stitch” är ett bra beskrivande namn. Tvisten räknas tillsammans med vävsömmen och korssömmen som en vävbunden teknik i motsats till fritt broderi (Franzén & Nockert 2012, s 38).

På den undre bilden nedan syns det som utmärker tvistsömmen tydligt: Stygnen följer bottenvävens rutsystem, fyller hela ytan och löper över lika många trådar genom hela broderiet. Stygnen sys efter varandra och bildar flätrader. I det blåa partiet brodösen vänt arbetet efter en rad och sytt tillbaka och på så vis har en ”dubbelradighet” uppstått. I det blåa partiet har stygnen sytts vågrätt och de färgade lodrätt. De svarta stygnen är korsstyggn, eftersom tviststygnen inte går att göra ett och ett.

Så här broderas tvist

Detalj av väggbonad märkt 1936 ur Karin Selanders samling.

2.1.2 Tvistsömmen enligt Ernst Fischer och Gertrud Ingers

Att åldersbestämma en textil teknik och att härleda mönster och traditioner är svårt. 1969 gjorde konsthistoriker Ernst Fischer trots det ett försök när han tillsammans med Gertrud Ingers, direktis för Malmö hus hemslöjdsförening gav ut en bok med namnet *Tvistsöm – Historik – Material – Modeller – Arbetsritningar*. I detta kapitel har jag låtit dessa båda lära mig dels om vad man menar när man pratar om den folkliga tvist-traditionen och dels hur man från hemslöjdens håll arbetade med och betraktade tvist när boken skrevs, 1969. Avsnittet har alltså inte för avsikt att ge en heltäckande bild av tvistens historia utan istället en bild av hur man såg på tvisten och tvistens historia när boken skrevs.

Fischer konstaterar i bokens historikavsnitt att tekniken troligtvis är mycket gammal. En av de äldst bevarade textilierna med tvist- eller korsömsbroderier är en mässhake från benedikterklostret S. Paul i sydvästra Tyskland som sytts i slutet av 1100-talet (Ingers & Fischer 1969, s 6). Från 1600-talet och framåt finns tvist- och korsöm omnämnt i olika skriftliga svenska och framförallt skånska källor. Termen ”sydd på tvist” förekommer så tidigt som 1590, och ordet tvist avser då bottenväven (en panamaväv) och inte själva stygnen (Ingers & Fischer 1969, s 6). På så vis har tekniken troligen sedermera fått sitt namn. Historiskt, konstaterar Fischer, har man inte skiljt på tvist- och korsöm eftersom teknikerna påminner så pass mycket om varandra. ”*Det förekommer icke något mönster, som man kan hänföra såsom unikt för den ena eller den andra tekniken*”. Mönstren i tvisten så som den broderades i Skåne på 1700- och 1800-talet kom från orienten och traderades från generation till generation – valknuten, granatäpplet, kejsarkronan, akantuskorset och stjärnor är exempel på vanliga motiv (Ingers & Fischer 1969, s 6-20).

Bottenväven vävdes i slutet på en grov linneräcka, efter det att man knutit om tramporna från tuskaft till ”tvistbindning” – två trådar upp – två trådar ner (panama). Inslaget var dubbelt lingarn och 30-33stygn/10 centimeter var en vanlig grovlek. Garnet var handspunnet, tvinnat av två trådar och växtfärgat. Man broderade aldrig väggbonader utan istället oftast kuddar, stolsdynor (jynnen, ca 40X40 cm) eller åkdynor (ca 50X100cm). Det finns också ett par exempel där att man tillverkat täcken avsedda för sängen (Ingers & Fischer 1969, s 4).

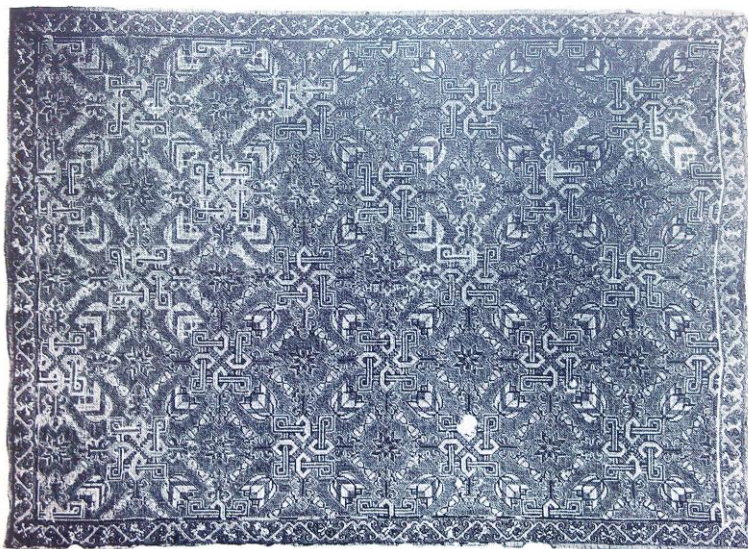

Bild: Ingers & Fischer 1969, s 9

Den äldsta bevarade skånska tvistsömsbroderiet, ett täcke daterat 1684 med det kända valknutsmotivet. Täcket, som är stort och praktfullt, finns numera på Nationalmuseum i Stockholm. (Häftet Skånska textilier från hemslöjden i Malmö hus län, 1993, s 46)

Det är framförallt i Skåne som tvisten broderats och i bokens inledning beskriver Ingers hur tvistsömmens popularitet varit nästan lika intensiv från slutet av 1600-talet och fram tills att boken ges ut. *"Ibland har det förefallit nästan som om tvistsömsintresset blivit allt för stort – man kan utan överdrift tala om att det under vissa år i Malmöhus län syddes många kilometer tvistsöm – allt på handvävt linne."* (Ingers & Fischer 1969, s 4)

Den moderna tvistens historia börjar i samband med att Malmöhus läns hemslöjdsförening bildas 1905. Därefter arrangerades häradsutställningar och antalet tvistintresserade ökar. Hemslöjdsföreningarna hade mönster till uthyrning och fram till andra världskriget syddes enligt Ingers & Fischers *"oändligt mycket kuddar, bonader och längder i tvistsöm"*. (Ingers & Fischer 1969, s 4) I boken, vilken tillkommit för att möta ett sug efter tvist, som enligt bokens baksida då (1969) var större än någonsin, presenteras ett tjugotal gamla mönster bredvid lika många moderna, nykomponerade, avsedda att broderas med lin på linne. Ingers uttrycker en oro för att nyskapade tvistmönster, utan äldre förlagor, riskerar att tränga undan de gamla tvisttraditionerna och det är en av anledningarna till att de skrivit boken *"...det har syntts oss nödvändigt att närmare redovisa de gamla mönstrens uppkomst och utbredning, innan en modern tid utplånar de traditionella mönsterformerna..."* (Ingers & Fischer 1969, s 5)

För den som vill brodera tvist på gammalt vis går det att köpa handvävt linnetyg på metervara hos Hemslöjdsföreningen, meddelar Ingers vidare, och passar samtidigt på att höja ett varningens finger vad det gäller val av broderigarn. *"Det vita garnet i de gamla originalen är av naturliga skäl numera mindre vitt – det behöver dock ej betyda att det ska tvinnas spräckligt för nya modeller – det blir nog smutsigt ändå. Spräcklighet har aldrig varit utmärkande för varken skånsk eller svensk hemslöjd!"* (Ingers & Fischer 1969, s 21) Både vurmen för den gamla tvisten och den strikta uppdelningen mellan gammal och ny tvist går igenom hela boken. Som exempel kan nämnas stygnens riktning, som rent tekniskt går att lägga åt olika håll. När det gäller de folkliga textilierna skriver Ingers att *"Det har mycket diskuterats huruvida alla stygn i ett tvistsömsbroderi borde ligga på ett håll, och om arbetet skall vändas när man syr tillbaka eller ej. Vad beträffar stygnens riktning så föreligger inga regler. Mer eller mindre skickliga brodöser sydde väl som de hade lust till eller som de hade blivit lärda"*. (Ingers & Fischer 1969, s 21). När det kommer till den moderna tvisten finns inga äldre förlagor att förhålla sig till utan där broderar man enligt mönsterförlaga. (Ingers & Fischer 1969, s 21) De moderna mönstren i boken är anpassade efter en tidsenlig smak, och den som känner sig manad kan exempelvis brodera aftonväskan "Baronessan" 22X15 centimeter i lin på linne med ett strikt pilmönster komponerad av Mona Crabe. Materialet finns att köpa på hemslöjden (Ingers & Fischer 1969, s 77).

2.2 Jag hälsar på Karin Selander och vi gör ett djupdyk i hennes

Tygkammare

Det här avsnittet läses tillsammans med uppsatsens bildbilaga.

Karin Selander är en person man skulle kunna beskriva som en entusiast och textilier hör till ett av hennes stora intressen. I många år har hon samlat tvistbroderier och till slut växte samlingen ur lägenheten och in i en hyrd lokal – Tygkammaren – som hon delar med ett litet tryckeri. Att få komma dit och få se tvistskatten är ärofyllt. - ”*Jag har samlat därför att jag såg ett kulturarv som var på väg att försvinna*” säger Selander och när man kliver in i lokalen förstår man vad hon menar, ”tidsmaskin” är ett ord som ligger nära till hands. Vi är i Tygkammaren för att välja ut ett antal tvistsömsbroderier som kan symbolisera samlingen, och 1900-talstvisten med den. Jag ska få ta med mig de broderier vi väljer ut hem för att fotografera dem. Det första vi väljer att stoppa ner i min väska är given. En mörkt röd vepa efter mönstret ”*Herrevadskloster*”, 32X59 cm, märkt KM 75. Selanders enda egenhändig sydda tvist och samlingens första föremål. (BILD 1)

Broderierna, eller ”tvistarna” som Selander kallar dem för, förvarar hon staplade på hyllor, i två stora skåp med glasdörr och i flyttkartonger. Vi börjar med att konstatera att det inte finns någon chans för oss att titta på allt, än mindre göra ett rättvist urval. Kategorin ”små kuddar” som fått hedersplatsen i glasskåpen hoppar vi över till förmån för annat. Selander börjar istället plocka fram ett av sina äldsta, som av samma anledning för mig och många andra, också är de mest spännande. (BILD 2, 3) Det ligger uppe på en hylla och är broderat med ullgarn på linbotten, klassiskt åkdyne-rektangulärt. Det är blått med ett korsat mönster, fyllt av stiliserade blommor och blad. Runt om kanten sitter en frans vävd av trasor. Selander har köpt broderiet på auktion och vet att det kommer från sydvästra Skåne, men inte vem det är sytt av eller på vilken gård. Men å andra sidan, menar hon, gör det inte så mycket – broderiet talar för sig själv. Traskanten till exempel, satt inte där från början utan har tillkommit senare eftersom vissa trasor är i konstmaterial som inte fanns 1866. Man förstår på det och på alla lagningar att broderiet har älskats och vårdats under lång tid.

Här finns ett årtal här - 1866 står det. Det som är roligt med den är den här kanten utav trasor, som troligtvis är påbättrad, då och då. Här har dom till och med bättrat med nylon! Av alla de sorter, man kan bara tänka sig, varenda av de här plaggen har ju en egen historia. Det brukar folk gå igång på. Och mycket riktigt, textilnörden i mig blir helt till sig.

-”*Kolla på den lagningen!*”

-”*Ja, här är lagningar hela vägen.*”

-”*Vad är det som är påsytt där?*”

-”*Orange gardinband.*”

Nästa broderi i högen känns också gammalt och påminner på många sätt om åkdynan med sitt blåa mönster och korsande motiv, men är märkt med ett datum 70 år senare, O W 1936. (BILD 4, 5) Mönsterformerna är de traditionella – akantusbladet, ekollonet och valknuten. Selander berättar att motiven ofta är orientaliska, kommer ifrån andra tekniker och går igen i allt ”det skånska” – rölakan, flamsk och yllebroderi. Broderiet har rosthål efter spikar och inte alls det klassiska åkdynemåttet – vi funderar över om det här istället kan ha varit något som suttit på väggen? Tviststygnen är lagda åt olika håll och följer mönsterformerna på ett avancerat vis. Jag blir imponerad över brodösens skicklighet och mönstrets perfekta

symmetri, det känns nästan tredimensionellt. En tjock bård med ett ringlande mönster ramar in hela broderiet, något Selander berättar är ofta återkommande i alla typer av tvistmotiv.

Selander lyfter ner ytterligare ett broderi från samma hög, som är långt och smalt (136x44 centimeter mäter jag senare). (BILD 6) Det är märkt 1946, kantat med kavelfrans och liknar de båda första i mönster och material. Selander berättar att många broderier från samma tid är rätt monumentala. Och till en monumental väggbonad, kan det mycket väl höra en enorm kudde med samma motiv. På baksidan har brodösen skarvat bottentyget utan att det syns på framsidan – så elegant gjort, och att man kan göra så enas vi om, är väldigt utmärkande för tvisten som teknik. Stygnen täcker *alltid* hela framsidan. Gemensamt för de tre broderierna är det som vi, efter att har gått igenom samlingen, tycker representerar en del av tvist-teknikens äldre tradition (Ca 1700-1900): bårder, en viss sorts mönsterformer, broderier som täcker bottenväven och tviststygn i kombination med korsstygn. -”*Kavelfransen! Den är väldigt vanlig*” säger Selander. -”*Det vill jag nämna också*”.

Nästa broderi vi väljer är en strikt åttabladsstjärna vars mönster enligt Selander troligen plockats upp ifrån en rölakan-väv gjorts om till tvistmönster och sålts av hemslöjden. (BILD 7) I samlingen finns en mängd olika varianter av motivet – stora och små, med årtal och utan, själv och i kombination med andra mönster. Vi väljer åttabladsstjärnan som ett exempel på hur äldre orientaliska mönster som härstammar från ”gammal” 1700- och 1800-talstvist plockats upp, gjorts om till mönster och sålts i mängder, framförallt av hemslöjden. Selander säger -”*Och då har de döpt dem till ”Ingelstastjärnan” och ditten och datten. Men det är ju en stjärna som kommer från orienten. Som finns i hela världen.*” I samlingen finns det och till och med ett exempel där någon har broderat stjärnan på ett silkiagt material, misstänkt likt Rayon, träfibrer. Vi funderar på om det kan vara en nödlösning från krigsåren, då tillgången på material var begränsad? (BILD 8)

Äldre textilier var på det sättet ofta en förlaga när man gjorde tvistmönster för försäljning. Det vanliga var att man gjorde nya tvistmönster utifrån mönstern i gamla tvistbroderier med det finns i samlingen, förutom rölakan-stjärnan många andra exempel där vävmönster blivit tvistmönster; tvist-finnväv, tvist-flamsk och till och med mönster som tydligt är hämtade från gobelänger. Ibland har man på samma sätt helt sonika tagit en målad tavla och gjort ett tvistmönster av den. Selander har vid ett tillfälle hört att de som broderade tvist, det var de som inte hade någon vävstol. -”*Det var deras uttryck.*” (BILD 9, 10)

Vissa upplockade motiv är direkta kopior av gamla mönster, som man broderat med blekta färger för att broderiet skulle se gammalt ut. Som exempel på det väljer vi ut en bonad märkt 1708 broderat med rosa, spräckligt ullgarn på stramalj på typiskt 1900-talsvis. Selander tror inte att man broderat blekt därför att man trodde att mönstret var blekt från början utan för att de ljusa färgerna var en del av tidens mode och att broderiet som såg gammalt ut passade in den tidens inredning och stil. -”*Man tyckte det var fint. Och då försökte man leta upp den här blekta färgen. Det blev ett ideal, för den tiden.*” (BILD 11)

När det kommer till material och struktur är många av 1900-talstvistarna mycket lika. Många är broderade på en maskinvävd bomullsstramalj med maskinspunna garner. Det som skiljer dem åt är motiven, vilka som står bakom motivet och när det gjordes. Generellt och förenklat verkar det vara så att är det inte ett av Hemslöjden producerat mönster så kommer det från ett av två företag: Nordiska¹ och Marks och Kattens². Köpte man inte mönster och material i hemslöjdsbutik gjorde man det i en handarbetsbutik, eller beställde det via en annons i en veckotidning. (BILD 12, 13) Genom tidningarna spreds mönstren över hela Sverige. Selander har nyligen träffat tre damer som sålt mönster och material i en hemslöjdsbutik och som berättat att de kunder som sydde mycket kom in i butiken och sa att - ”den har jag sytt, och den har jag sytt”. Därför var efterfrågan på nya mönster hela tiden stor. - ”Så de fick ju liksom hela tiden vara på hugget och producera nya.”

Och eftersom att alla som broderat använt sig av samma mönster och likadana materialkitt är broderierna ofta väldigt lika varandra. Det finns många dubletter i samlingen och man förstår att vissa motiv varit mer populära än andra. Bara ibland har brodösen satt sin personliga prägel på broderiet, kanske lagt till en kavelfrans, tagit bort en bit av mönstret för att lämna plats åt ett monogram eller årtal. Men generellt sett är det ovanligt - ”Jag har oerhört få som har någon form utav personlig signatur.” På samma sätt är väldigt få av tvistarna broderade på frihand, efter brodösens eget huvud, jag frågar varför och Selander svarar. ”Man diskuterade inte riktigt i de banorna.... Man såg någonting vackert och så tänkte man ”sån vill jag också göra, så duktig vill jag också vara”.”

I samlingen finns massvis med olika exempel på hur broderier moterats - som glasögonfodral, väskor, mattor, dukar och bänklängder. Men det mesta är bonader och kuddar. Förutom broderier har Selander mönsterblad, och på vissa av är det färdiga broderiet fotograferat så att man tydligt ser de stilideal och hem broderiet var tänkt att passa i. Jag får med mig ett mönster med ett broderi tänkt att broderas på en stolsits. Av framsidan går att uttyda att mönstret är producerat av företaget Marks (och Kattens) och sålts i butiken Stens Broderi i Eslöv. (BILD 14)

När man bläddrar bland broderierna märker man hur det gått trender i vad för tvistmotiv som broderats och i vilka material. Man får en känsla av att broderierna representerar stilhistorien. (BILD 15, 16, 17) Förutom i ullgarn finns det ett gäng broderier i lin på linne, som Selander berättar kom under 60-talet. (BILD 18) Rätt som det är dyker en hög broderier med gulddetaljer upp. - ”så det har väl hela tiden sökts förnyelse.” Att bläddra bland broderierna är som att resa i historien och som att besöka hem från olika tider och från olika familjer. Det är lätt att fantisera om familjen som prytt sina hem med bibliska motiv – psalmböcker, vise män och ljus. En enorm broderad fasan med signaturen AB – 74 packar vi ner i väskan som ett annat exempel bland många. (BILD 19) Likaså ett broderi av någon som kanske drömt om en resa till Italien och som därför broderat vinkrus och vindruvor. (BILD 20) Vissa av broderierna har säkert getts bort i present, i samlingen finns det gott om bröllops- och dopmotiv. (BILD 21) Självklart har Selander även en hög med julbroderier.

¹ Nordiska: Svenskt företag som än idag säljer textilt material. Butik i Överlida.(Int 2)

² Marks och Kattens: Svenskt företag som bildades i Bollebygd under slutet av 1800-talet. Säljer garn och tilverkar materialsatser till broderi. Finns idag i Mölndal. (Int 3)

Ett broderi med blommor och fåglar bläddrar jag snabbt förbi men Selander hejdar mig. - *"Vad är det för speciellt med det här?" - "Ingenting" säger Selander. - "Men den är så väldigt vanlig."* (BILD 22) Hon berättar att den sortens broderi, som hon tror kallas för "Klockstränger" var väldigt populära under en period. Mönstret känns nationalromantiskt och mönsterformerna – blommorna och fåglarna – är traditionella men med en modern touch. Man får en känsla av att tillverkaren velat skapa en känsla av allmoge. I samlingen finns det många, lite nyare exempel på det här – hur man velat skapa en bonderomantisk och lantlig känsla. Selander öppnar en låda och konstaterar - *"Sen kommer vi in på kapitlet "Kaffekvarnar". Eller "Attiraljer i köket" kan vi också kalla kategorin. Eller "Interörer i bondens kök".* Tillägger hon med en lätt humoristisk ton. (BILD 23, 24)

"Vad står det där?" I ett bondehem sitter en broderad bonad på väggen, en bonad i en bonad.

"Lev väl"

"Allmogehemmet. Här har vi den igen."

Efter ett par timmar har vi tittat på MYCKET tvist: bäckahästar, tulpaner, fåglar, och stilrena bårder. Vi börjar bli trötta, nästan lite tramsiga och av någon underlig anledning - broderierna med oss. Vi är framme vid 60- 70 och 80-talet. Selander plockar upp låda på låda fylld av broderade skånevapen, kopparpynt, skånepågar och gäss. (BILD 25, 26, 27) En brun broderad bonad med texten "Välkommen hem till oss" finns i flera exemplar. (BILD 28)

- "Sådana! finns det ju ungefär femtio miljoner sydda."

- "Vem broderade sådana här?"

- "ALLA! Alla som tyckte om att sy. Det var jättepulärt att ha det i sina hem..."

Det finns liksom ingen hejd på mängden. Mycket är serier. *"- "Där är en serie med alla landskapen. Där är en serie med landskapsblommor. Där är en serie med stjärntecken. Och landskapsdjur finns också. Här har vi skånska möllor! Här har vi Sverige i kavalkad. Dessa är gjorda på 70 och 80 talet."* (BILD 29)

Jag väljer ut några representanter ur en serie med Nils Holgersson på resa och sätter sedan stopp. I min väska ligger en hög broderier och vi måste inse att trots att vi egentligen skulle vilja visa upp allt i samlingen är det dags att sätta stopp. Vi bestämmer oss för att packa ihop och besöket i tygkammaren är slut – för den här gången.

2.3 Jag ringer upp Karin Eldforsen och får lära mig om tvistens historia

Konsthantverkare Karin Eldforsen var under 2013 projektanställd på Hemslöjdsbutiken i Landskrona för att inventera och digitalisera gamla folkliga tvistmönster som säljs i butiken men som ursprungligen kommer från Stiftelsen för Skånsk slöjds arkiv. Hon är också initiativtagare till bildandet av en lite forskningsgrupp tvistintresserade och har vid ett par tillfällen lett tvistkurser. Jag ringde upp henne en eftermiddag i maj för att höra vad hon har att berätta om tvistens utveckling under 1900-talet, idag och i framtiden.

Precis som Karin Selander är Karin Eldforsen en sprudlande entusiast med mycket att förmedla. Jag frågar om det framförallt är 1700- och 1800-talstvisten hon intresserat sig för och hon börjar berätta att: Under sin projektid i Hemslöjdsbutiken letade hon vid ett tillfälle efter katalogkort med folklig, historisk 1700- och 1800-talstvist i stiftelsen Skånsk slöjds arkiv. När hon inte hittade några, utan snarare luckor efter dem bland de andra korten noggrant nedstoppade i lådor, blev hon konfunderad. Efter några timmars letande fann hon till slut en vanlig wellpappkartong med alla de saknade korten. Hon förstod snabbt att lådan inte rörts sedan (i kontextueringen nämnda) Ernst Fischer lämnat den på 1960-talet, 44 år tidigare, eftersom korten låg sorterade på samma vis som broderierna presenteras i Tvistsöms-boken, tillsammans med originalmanuskripten. I nedkanten på varje katalogkort satt små tussar med garnprover och de och färgerna på korten var långt mycket färgstarkare än vad hon hitintills sett den äldre 1700- och 1800-talstvisttraditionen presenterad, och mycket mer livfulla än den tvist som broderats senare. - *"Då började jag se färgerna - Herregud! det är ju hur sprakande som helst, precis som det fria yllebroderiet! Det är INTE det här bruna bruna bruna."* Detta entusiasmerade henne väldigt mycket och hon drog slutsatsen att man i början av 1900-talet, under nationalromantikens era, när man i hemslöjdsföreningar tog fram materialsatser till nya broderier baserade på den historiska tvisten måste ha kopierat färgerna från broderiernas blekta framsida istället för att försöka återskapa garnets ursprungliga färg. Troligtvis passade man samtidigt också på att justera nyanserna något så att de skulle passa dåtidens moderna hem. Så trots att det under hela 1900-talet varit populärt att sy tvist efter 1700- och 1800-talsinspiration har man samtidigt hela tiden lagt in lite av sin egen tid i broderiet och tolkat det med sin tids filter. Jag frågar varför och Eldforsen tar upp exemplet att man under en viss period ofta broderade med spräckligt garn, som var gjort av två olikfärgade trådar som tvinnades ihop. - *"Jag säger så att det var À la mode. Det var deras tolkning, så tyckte man det var jättesnyggt. Om du tittar på textilier från 40-talet möbeltyger och så, då ser du det här brunrostiga, röda lite spräckliga, väldigt mycket. Om du ser på textiltrycken när de kommer strax efter kriget så ser du att mycket är spräckligt."* Jag säger att jag tycker att det påminner mycket om det jag sett i Karin Selander samling, att broderierna följer stilhistorien och Eldforsen håller med. - *"Om du tittar och tittar och tittar och bläddrar och bläddrar och bläddrar så ser du ju liksom hur det hänger ihop. Jag tycker att man tydligt ser också under sjuttioalet när Mah jong (designföretag, min anm.) kommer och tiogruppen (formgivargrupp, min anm.) och så att du kan se det i tvisten."*

Vi fortsätter prata och jag inser att Karin Eldforsen kan bekräfta mycket mer av det jag sett tillsammans med Karin Selander i hennes samling, Hemslöjden skapade sålde mönster och två konkurrerande företag (Nordiskas och Marks och Kattens) började med tiden också att göra det. Tvisten var mycket populär och alla broderade, mönstren såldes i hela Sverige och översattes till och med till tyska. De köptes ofta som materialsatser, kompletta med en tillklippt bottenväv, rätt antal uppmätta trådar på docka och nål. Det var inte bara de

historiska mönstren som broderades utan både på hemslöjden och på de båda företagen satt konstnärer och konstnärinnor och tog fram nya mönster med olika motiv. Det var hela tiden en efterfrågan på nya broderier, och det hela utvecklades till en stor affärsverksamhet. Eldforsen återkommer hela tiden till berättelser om tvistens roll i andra tider då saker och ting såg annorlunda ut. - *"Det fann ju massvis av sybehörsbutiker överallt, du sydde ju i stort sätt alla dina kläder fram tills sextiotalet. Det fanns ju väldigt lite konfektion, så det behövdes ju sybehörsaffärer, det fanns ju både en och två i varenda liten håla... Och sen ute i mindre ställen det var diversehandlare, så hade man lite broderier sådär i en hörna."* Precis som Selander nämner hon också veckotidningar så som Allers och Hemmets Journal som viktiga kanaler ut till kunderna. Och precis som Karin Selander svarar på frågan om varför inte folk valde att själva komponera tvistmönster tänker Karin Eldforsen. - *"Man ville förlita sig på att det här blir bra, det är någon som har tänkt ut. Det är ju någonslags fylleri-övning."* Under sitt inventeringsarbete berättar hon, har hon nämligen sett många exempel på hur man i det gamla, folkliga tvistbroderiet sytt på fri hand, inte alltid helt efter eget huvud eftersom motiven var klassiska så som valknuten, men att man broderat fritt. Mönsterbilderna har inte legat vågrätt eller lodrätt, man har gjort knutar i slutet av tråden och man har hoppat med tråden mellan mönsterformerna på baksidan. De av hemslöjden upplockade folkliga mönster som sålts under 1900-talet, är i förhållande ordentligt upprätade och justerade. Denna likriktning tänker hon skulle kunna bero på det sätt skolslöjdsundervisningen varit upplagd under 1900-talet. - *"då försvann ju den muntliga traderingen från mormor eller mamma - och det var det som fröken lärde ut som var det fina"*.

Idag säger sig Eldforsen tydligt kunna se vilka tvistar som kommer från Hemslöjden och vilka som kommer ifrån de båda konkurrerande företagen eftersom estetiken skiljer sig åt och hon menar att det finns en tydlig klasskillnad i vart man köpte sina tvistmönster. De som var "medvetna" handlade på hemslöjden och "vanligt folk" handlade på Nordiskas och Marks och Kattens. Som exempel nämner hon materialet i bottenväven - *"Bomullen har ju alltid, från efter 1910-20 varit mycket billigare än linet, i produktionen. Helbomull. Sen har det ju fram tills i fjol gått att få tag på en bomull - lin-väv men den är det ju inte Nordiskas och Kattens som har haft, utan det är ju hemslöjdsrörelsen som haft den. Det är lite finare med lin vet-du!"* Lite trevande säger jag att - *"Ja, Hemslöjden får ju ofta skäll för att vara lite smakpoliser?"* Och Eldforsen håller med. - *"Oh, ja! Visst är det smakpolis! Du kan tro! Självklart, och det tycker jag att du ska använda dig, av det uttrycket. Det är fint och fult, det är det här med klass... Om din man var svarvare gick du ju inte på hemslöjden och handlade, fanns ju inte en chans på jorden. Det var ju för fint folk!"*

Jag frågar vem det var som broderade och Eldforsen svarar. - *"Alla tanter! Väldigt många tanter."* Jag undrar om det nödvändigtvis var så att de som broderade var de som fick chansen på ålderns höst, men detta dementerar Eldforsen. - *"Nej, man behövde inte vara gammal. Jag hade en dam på kurs för några månader sen, och hennes son han hade broderat den här lila fågeln, när han var i 10-12 årsåldern. (BILD 13, bildbilaga) Och den hade hon fortfarande på väggen för den var så gullig. Och hennes son han måste ju vara i trettioårsåldern idag, med tanke på hennes ålder. Han tyckte det var jättemysigt!"*

Hon fortsätter prata om att detta säkert också var ett svar på tidens ideal, kvinnor skulle inte sitta rakt upp och ner och inte göra någonting utan det som premierades var sysselsättning - man skulle göra *någonting* – sticka, brodera. Troligtvis går det här tillbaka långt i tiden. Eldforsen jämför åkdynor med mercedes-bilar. - ”*Men det var som någon sa till mig, ursprunget till ågedynor och jynnen, det var ju att ha så många som möjligt i vagnen till kyrkan på söndagen. Det är ju som att köra runt i en Mercedes, en cabbe och styla.* Hon menar att det var viktigt att kunna visa att man hade ett hushåll med ett överskott av livskapital, där man hade råd att avsätta arbetskraft att göra fina saker, att producera lite extra garn, att ha pengar till färgmedel - krapp, korsnille och indigo. Jag frågar om man kan tänka sig att det där var någonting som levde kvar in på 1900-talet. - ”*Ja, det är klart! Självlart! Att ha ett vackert hem, att det var helt och rent hemma, att du hade haft tid att sitta och dekorera, att tillverka någonting som andra kan beundra. Det är jättekul med feedback när man har gjort något fint.* - ”*Åh, vad fint har du sytt det?*” - ”*Ja, vad kul att du tycker det!*” *Mänskliga drag hos alla som garanterat har funnits i alla tider. En ärevördig kvinna. Som förutom att laga alla kläder och sett till att din familj har alla klädespersedlarna i okej ordning och strumporna är stoppade och dessutom kan du tillverka någonting ännu finare, som bara är till lyst!*”

Twistens popularitet tror Eldforsen också kan ha att göra med att själva tekniken är rytmisk och repetitiv. - ”*Sen tror jag också att det finns en annan dimension i det här broderandet, tvisten är ju så rytmisk, och repetitiv. Det är väldigt avslappnande, du rensar hjärnan och får en stund för dig själv som kvinna - jag sitter här och broderar nu! Du vilar på något sätt i arbetet, och det blir någonting och du kan hänga det på väggen och andra kan beundra det. Och du njuter av det själv! Så hela processen, du njuter av att välja, vad ska jag brodera nu? Du kanske har avsatt lite pengar “jag ska köpa det här, nästa vecka” och sen gå hem och öppna förpackningen och där finns nål och garn och du tänker “vart ska jag börja någonstans” och så sätter du dig ner och så... ja! som en slags meditation.*”

Innan vi lägger på har jag en sista fundering, och det är tvisten i framtiden. Eldforsen svarar att hon hoppas att tvist sydd på fri hand, den som hon gärna lite som en markering kallar för ”yster tvist”, kommer att komma tillbaka.

2.4 Jag besöker ett brodericafé och pratar tvist

På Regionmuseet i Kristianstad finns det ett litet bibliotek som kallas "Minnesluckan". Hit kan den som vill, komma och lära sig om sin egen och Kristianstads historia. Längst in i Minnesluckan träffas varje onsdagseftermiddag ett gäng broderande damer. Jag följde med Karin Selander dit en onsdag i mars för att prata om tvisten på 1900-talet, och hur deras relation till tvist ser ut idag. Ett tiotal kvinnor, de flesta i pensionsåldern, är där den här onsdagen. - *"Det brukar bli mindre och mindre folk som kommer när vädret blir finare ute"*. Men jag är ändå imponerad: brodericaféet är välbesökt - *"vi tycker vi är få om vi är 10-11 som kommer. Med i studiecirkeln är vi 25."* säger Selander som är initiativtagare till caféet och en av få som fortfarande är yrkesarbetande. Att vi befinner oss i Kristianstad märks i slöjden, många broderar med ull på kläde – det traditionellt skånska ylleboderiet.

Till caféet kommer man inte bara för att brodera utan också för att prata om broderi, bolla idéer, utbyta material och kunskaper. Jag berättar att jag är där för att ta reda på vad de tänker om tvist och att jag skriver ett arbete om tvistsömmens 1900-talshistoria. Genast bubblar samtalet igång. - *"Tvist! Det är preskriberat!"* utbrister en av cafébesökarna och de andra skrattar. Selander frågar: - *"Men, varför sydde du?"*

Besökaren tar ordet. - *"Varför jag sydde tvist menar du? Ja, det började i ju skolan för det var det jag lärde mig - och då var det ju det jag sydde. Men sen slutade jag därför att jag började med fria broderier. I mitt perspektiv är det roligare med tekniker där man själv kan tänka lite extra. På något sätt, att måla med nål och tråd..."* Många av damerna nickar och håller med. Hon fortsätter - *"Det är mer skapande, för om vi är flera stycken som syr samma mönster, så ser det ändå olika ut. Vi har olika nålföring precis som konstnärer har olika penselföring. Den friheten har du i ett ylleboderi. Du kan lägga till stygn och du kan glesa ut."* Ämnet broderi engagerar. - *"Men broderiet som sådant, det skulle fler behöva idag för att slita sig från sina mobiltelefoner, man måste använda båda händerna till att göra sånt här! Du måste ha nål i en hand och tråd i en hand. För det är långsamhetens lov och framförallt - du ser ett resultat. Du ser inte ett resultat om du håller på att fiffla med mobilen, det är liksom inget du kan ta på. Så jag tycker att det är absolut den stora vinsten, att du kan försjunka i någonting, på något sätt som du själv kan skapa. Det får ta tid, det tar tid och det måste få ta tid!"*

En annan cafébesökare för tillbaka samtalet på tvisten. - *"Alltså tvistbroderiet på 60 och 70 talet - det var ju inne! Det var väldigt populärt, något som alla skulle göra då!"* En tredje lägger till. - *"Ja, det var populärt alltså. Jag vet fastrar och mostrar, alla skulle göra det. De hade speciella mönster som var populära då, det var de här Bäckahästarna. Ofta var det mönster som kom tillbaka från gamla flamskvävnader. Sen fanns det ju nya mönster med! Det var ett med en tulpan såhär i ett kors."* Hon tecknar i luften och de andra nickar och skrattar igenkännande. 60- och 70-tals-mönstren är väl bekanta. En av besökarna minns - *"Min faster, hon gjorde jättemånga sådana. Vi fick dem ofta i present, hon gjorde i mängder alltså! Massor sydde hon."*

Jag frågar om det är någon som broderat någonting i tvist på senaste tiden men ingen vill kännas vid det. Däremot pekar Selander ivrigt mot en av cafébesökarna som tveksamt svarar - "Nja..." - "Jo, men du sydde den där lilla kudden som du blev färdig med i förra veckan!" - "Jaha... den lilla, ja, just det!" Jag frågar. - "Varför du valde att göra den i tvist?" - "Egentligen var det så att jag hade en väninna som sydde väldigt mycket tvist på 60-talet, och då kom jag in på det. Det var motiv som Nils Holgersson, slott och sånt där. Men sen la jag av med tvisten när jag fick barn och överhuvudtaget sömnaden, jag tyckte att jag aldrig hade tid för det. Och sen när jag återupptog handarbetet, då blev det mest yllebroderi, så jag har kommit ifrån tvisten. Men så var jag på en julmarknad där en kvinna sålde en materialsats med den här lilla tvistkudden, så då köpte jag det av henne och sydde den lilla rutan. Det hade jag glömt!" Alla skrattar. - "Du hade förträngt det!" Mer skratt.

Jag väntar en stund och fortsätter sen: - "Vad är det då för skillnad på att brodera tvist och brodera annat?" Cafébesökare som nyligt gjort den lilla tvistkudden funderar. - "Jag kan inte säga skillnaden men jag tycker inte att det är så roligt att brodera tvist, så det är inte ofta jag gör det."

Istället för tvist verkar yllebroderi vara det som är populärt. Argumenten kommer från olika håll. - "Sen jag kom i kontakt med yllebroderiet så slår det ut allt annat" Där gör man lite som man vill" - "Det blev för perfekt". Cafébesökarna berättar för mig att på 60- och 70 talet skulle tvisten vara väldigt exakt och det var viktigt att man följde mönster, något som idag inte känns varken kul eller modernt. - "Man får inte använda sin egen fantasi när det är tvist utan det får man i yllebroderi." - "Ja, jag håller fullständigt med dig, jag tycker det är mycket roligare för man kan forma lite själv. Det blir runda former. Tvist blir gärna lite kantigt - det ser ut som LEGO-figurer!" Alla skrattar, cafébesökaren får förklara sig. - "Ja, men ni vet när man bygger med LEGO! Det går inte att få fram runda former." Selander, tvistivrare, försöker förstå varför tvisten försvann med argumentet - "Men det var ju så fruktansvärt populärt då..." En kvick dam replikerar. - "Jamen, då var inte LEGO:t uppfunnet. Efter LEGO:t så var det slut med tvisten! Mer skratt. Stämningen är uppsluppen, det är ett gott gäng. Men en cafébesökare i sällskapet har fortfarande inte sagt någonting. Hon sitter småtrumpan vid sidan av, längst ner vid bordet, försjunken i sitt broderi. Selander gör ett försök att charma henne och ropar försiktigt hennes namn genom rummet. Några av de andra cafébesökarna är med på baletten och försöker locka, de med. - "Varför tycker du att det är tråkigt att brodera tvist?" Besökaren svarar långsamt, men bestämt - med en pik riktad mot mobilen som spelar in. - "Jag har slutat att prata för dagen." Alla brister ut i gapskratt. Selander frågar om vi ska stänga av, men cafébesökaren skrockar gott - "Nej, nått ska hon ha att skratta åt". Så Selander fortsätter - "Varför har du slutat att brodera tvist, varför tycker du inte om det?" - "Jag tycker inte om det för jag har sett alldeles för mycket på det då när mor sydde det." - "Din mor sydde det!" Selander är förvånad, cafébesökaren är en av de äldre damerna i sällskapet och Selander hade hoppats att hennes mor kanske tillhört den generationen som broderat äldre och mer traditionella mönster. - "Var det, det hon sydde?" - "Ja, innan hade hon inte tid. Hon jobbade." - "Var det fåglar och Nils Holgersson eller var det Hemslöjdens motiv?" - "Allt! Ja, det var hemslöjdens motiv också, och fåglar - alla fåglarna." En av besökarna flikar in: - "Bondgårdar och gäss."

Jag väljer att stänga av inspelningen så att ingen ska känna sig besvärad. En dam lutar sig fram mot mig och säger att hon inte har några egna erfarenheter av att brodera tvist, men att hon har en historia att berätta. Hennes barnbarn var hemma hos henne och fick syn på

ett tvistbroderi med Nils Holgersson-motiv hon köpt på loppis. Barnbarnet, som då var 2,5 år blev så förtjust i broderiet att cafébesökaren bestämde sig för att montera den som en kudde och ge till barnet, vilket visade sig vara oerhört uppskattat - *"Kudden följde med henne överallt i leken"...* - *"Så det är liksom nästa generations användningsområde"*. En annan besökare har en liknande historia att berätta, på temat återbruk. Hon har kommit över alla tolv stjärntecken som små tvistbonader. Dessa har hon monterat ihop till en tavla, som hon är väldigt nöjd med. Nästa projekt blir att sy ihop fyra fågelbroderier till en kudde. Detta verkar vara ett återkommande tema, att man återbrukar tvistbroderier på olika sätt. En cafébesökare berättar om en danska hon nyligen träffat som fällt in ett litet tvistbroderi i sin jacka. Besökaren som gjort Nils Holgersson-kudden berättar att hon funderat på att arrangera en återbrukskväll med sin lokala hemslöjdsförening för att återbruka gamla tvistbroderier.

Efter ett par timmar – tiden går fort när man broderar - är brodericaféet är på väg att ta slut och vi gör oss redo för att gå. En kvinna vänder sig plötsligt till mig och berättar något hon verkar ha funderat på ett slag, något hon verkar vilja att jag ska ta med mig. Hon tittar på sitt broderi. - *"Jag tänker mycket på den dagen mina barn ska dela sakerna efter mig. Så tänker jag – att om jag har satt min signatur här – ja då finns det en historia. Då kommer de också att vilja spara."*

2.5 Jag broderar tvist

På Hemslöjden i Malmöhusläns årsmöte den 29/3 2014 delas små tvistbroderi-kitt med stramalj, ullgarn och nål ut. Min mamma kommer hem från mötet och ger mig sitt exemplar. Eftersom jag lider av svår hybris när det gäller handarbete öppnar jag kittet redan samma eftermiddag på tåget på väg hem från Skåne och sätter igång, utan att egentligen veta hur man gör. Ovördnadsfullt drar jag i ivern ut en grön tråd ur den medföljande tråddockan med trassel som följd. Jag trär nålen och börjar sy, mitt på den hårda lilla biten grov stramaljväv. Jag har aldrig förut sytt tvist men sett bilder på hur det går till och en instruktionsfilm i min mammas digitala slöjdslexikon. Jag syr en rad. Hur var det nu man gjorde? Det blir superfult. Gör jag verkligen rätt? Ullgarnet flyter trögt över stramaljen, inte alls så lätt och följsamt som jag föreställt mig. Jag får för mig att folk runtomkring börjar snegla på mig. ”Vem är hon och vad är det hon håller på med?”

Hemma, ett par dagar senare, ger jag tvisten en ny chans. Jag får en idé, hittar ett mönster på nätet och sätter igång. Efter bara några rader märker jag hur jag får upp hastigheten och kommer in i ett ”flow”. Det är en lördagskväll och jag har kompisar på besök men ingen kan prata med mig, stygnen är inte helt enkla att ta utan kräver hela min koncentration. Ibland tittar jag upp och utbrister ”det här är kul!” samt ”ni borde verkligen testa det här”. Som tur var är mina vänner också slöjdare och känner igen flowet. Tvisten meditativ och rytmisk – en teknik som verkligen passar mig. De i kittet medföljande ullgarnerna i universums (hemslöjdens) tråkigaste färger har jag lagt åt sidan. Istället broderar jag med rosa, vitt och lila i silke och merino. Stygnen täcker ytan tillfredställande snabbt och jag tycker om flätmönstren som uppstår. Det blir fult på ett fulsnysgt vis. Jag märker att stygnen blir jämnare efterhand som jag broderar. Efter en vecka är motivet klart, men kommer att förbli omonterat, för jag har faktiskt inte några behov utav en broderad kudde eller en broderad bonad i mitt hem. Jag kallar den ”Efter LEGO:t var det slut med tvisten.”

3. Diskussion

Enligt uppsatsens undersökning kan svaret på min första frågeställning ”Hur har tvistsömstraditionen förändrats under 1900-talet, och hur står det till med tvisten idag?” sammanfattas så här:

Fram tills 1900-talets början broderades det som jag i uppsatsen så ofta återkommer till som ”gammal, folklig tvist”. Den har sina rötter i skånsk folkkonst under 1600-1700 och 1800-talet och ses tillsammans med exempelvis trensaflossan, flamsken och rölakanen som en av de skånska konstslöjdsteknikerna. I den gamla folkliga textilen traderades mönstren, som från början kom ifrån orienten, från generation till generation och man broderade framförallt jynnen, agedynor och kuddar. Broderiet var fritt och yvigt och materialet var tillverkat i hemmet – handspunnet, handvävt och växtfärgat. Det är ur denna tradition som tvisttraditionen under 1900-talet springer.

I början av 1900-talet bildades nämligen de första hemslöjdsföreningarna. Det var i dessa som man började återskapa och distribuera gamla upplösta tvistmönster vilket i praktiken innebar att folk med tiden började brodera broderier som var väldigt lika varandra, till skillnad från tidigare då mönstren broderades på fri hand och traderades och därför alltid var i ständig förändring. Hemslöjdsföreningarna arbetade sedan på det här viset med de gamla mönsterfigurerna från tvist, rölakan och andra konstvävnadstekniker - plockade upp, rätade ut och sålde - under lång tid. Samtidigt som man producerade mönstren passade man på att anpassa dem något så att de skulle passa in i den moderna tiden vad det gällde färg, form och funktion. Under 1900-talet ser man exempelvis nästan inga åkdynor broderas, däremot en mängd bonader och kuddar samt en hel del andra saker: stolsdynor, glasögonfodral och aftonväskor. Produkterna följer tidsandan och stilhistorien genom hela 1900-talet. Med åren utvecklades mönsterproduktionen till en stor affärsverksamhet där två konkurrerande företag (Nordiskas och Marks och kattens) också började producera tvistmönster. I takt med att efterfrågan ökade, ökade även suget efter nya motiv och konstnärer och konstnärinnor anställdes för att ta fram nya mönster, både på hemslöjden och på de båda företagen. Att nämna i sammanhanget är att det fanns en tydlig skillnad både i utformning men även i status mellan de mönster som hemslöjden producerade och de mönster som de båda företagen tog fram. Förenklat kan man säga att ”de medvetna” handlade på hemslöjden medan resten, ”vanligt folk” köpte tvist från de båda företagen. Material + mönster eller färdiga materialkitt gick, förutom i hemslöjdsbutiker, att köpa via veckotidningar typ Allers och i handarbetsbutiker eller hos diversehandlare. Det var helt enkelt otroligt populärt och ”alla” broderade, både män och kvinnor. En del mönster översattes till och med till tyska. Man broderade så gott som alltid efter mönsterförlaga och signerade sällan sina verk.

Idag är tvisten inte särskilt populär. Däremot finns det gott om föremål kvar från 1900-talets tvistboom som går att köpa på loppis och dessa återbrukas ibland på olika vis. Den gängse

bilden av tvistsömmen är att det är en strikt teknik som ska broderas efter förutbestämda mönsterförlagor, så som den broderats under 1900-talet. På Hemslöjden i Malmöhus läns årsmöte den 29/3 2014 delas dock broderikitt utan mönsterförlaga ut, vilket kan tyda på det som Karin Eldforsen säger: att yster tvist – tvist broderad utan mönsterförlaga – är en sorts tvist som kommer tillbaka.

Min uppsats andra fråga ”Vad har påverkat tvistens popularitet?” är lite svårare att sammanfatta svaret på, men jag har några idéer:

Tillgängligheten. Trots att jag skrivit om tvistsömmen i många månader började jag inte själv brodera tvist förens min mamma kom hem och formligen tryckte ett tvist-broderi-kitt i mina händer. Jag behövde den ”pushen”. Likadant – men tvärt om – var det på 1900-talet, för till skillnad från idag var material, mönster och inspiration både tillgängligt och närvarande. Eldforsen och Selander berättar om hur mönstren spreds via tidningar och såldes överallt i de många handarbetsbutikerna. Tillgängligheten gjorde också att tvisten var enkel att ta till sig, även för de som annars inte var särskilt textilt kunniga. Många broderade, vilket säkert gjorde att fler började brodera. Så här berättar en av besökarna på brodericaféet. -”*Egentligen var det så att jag hade en väninna som sydde väldigt mycket tvist på 60-talet, och då kom jag in på det. Det var motiv som Nils Holgersson, slott och sånt där*”. En annan säger -”*Ja, det var populärt alltså. Jag vet fastrar och mostrar, alla skulle göra det!*” De moderna 1900-talsmönstren gick att sprida på ett mer effektivt vis än de tidigare traderade mönstren och materialet får man anta var billigare att köpa färdigt på 1900-talet än vad det kostade i tid och energi att tillverka hemma på 1800-talet. Men tvistens popularitet har säkert också påverkat dess anseende. Kvinnoforskare Louise Waldén beskriver hur i takt med en standardisering av handarbetet, mönsterspridning, halvfabrikat och så vidare devalveras också teknikens värde – det vill säga statusen på hantverket. (Waldén 1999, s 74)

Ett ökat välbefinnande: Tvisten är, därför att den är vävbunden, också repetitiv och på det viset rytmisk och meditativ att brodera. Jag vet det därför att jag själv upplevde det under mina broderiförsök. Det berömda ”flowet” infann sig efter bara ett par minuter, jag var tvungen att koncentrera mig och allting annat försvann. De förutbestämda hålen gjorde att jag istället för att konstnärligt placera varje enskilt stygn rytmiskt kunde fokusera på det givna mönstret och stygnens jämnhet i en rad. Beskrivningar av tvistbrodösens njutfulla och uthålliga upplevelse av tekniken har också dykt upp i uppsatsen. I boken Hemslöjd konstaterar Nylén om tvistsömsbroderiet att ”*Det kräver nämligen av sina utövare mera tålmod och uthållighet än skicklighet.*” (Nylén 1968, s 243) Eldforsen pratar om tvistens hemlighet som den där stunden man får för sig själv när man broderar, ensamtiden, en chans att rensa hjärnan. Och även om Waldén avser slöjd i allmänhet och inte tvistsöm i synnerhet tycker jag att hon sätter ord på fenomenet när hon beskriver den meditativa, den fysiska och den psykiska aspekten av handarbete som alla tre bidrar till ett ökat välbefinnande hos utövaren. Hon konstaterar att i det textila arbetet är det möjligt för utövaren att vara ifred, att sitta själv med sina tankar. (Waldén, 1994, s 122)

Det är roligt. När man broderar tvist, i alla fall med ullgarn på stramajl som jag har provat, fylls ytan snabbt och effektivt. Det blir någonting och helt uppenbart, med tanke på den mängd broderier som broderats, har folk tyckt att det blivit vackert. I broderiet kan man, som Waldén säger, tillfredställa sin skönhetslängtan (Waldén 1999, s 86). Att brodera en bonad eller en kudde att smycka sitt hem med är kul. Eldforsen pratar om den mänskliga

driften att vilja bli beundrad, eller som i det här fallet: att tillverka någonting som andra kan beundra. Det är något att stoltsera med – ”Den här har jag gjort!”

Föreställningen om nyttan. Waldén pratar om det: Som kvinna ska man inte vara lat och sätta sig själv före andra och att brodera innebär att man gör man någonting (om än något onyttigt.) (Waldén 1994, s 125). I samlingen ser man det: det finns många exempel på hur man broderat presenter. En av brodericafédeltagarna säger såhär - ”*Min faster, hon gjorde jättemånga sådana. Vi fick dem ofta i present, hon gjorde i mängder alltså! Massor sydde hon.*” Genom att brodera tvistbroderier och ge bort i present, förenar ”den dubbelarbetande kvinnan” helt sonika nytta med nöje.

Men den största faktorn bakom tvistens popularitet tror jag är tiden. Jag tror att den strikta **tvisten passade 1900-talet som epok**. Som exempel går att ta det här med att brodera efter mönsterförlaga: Eldforsen tänker att man broderat efter förlaga därför att man velat förlita sig på att det man gör blir bra, och för att man velat leva upp till de ideal som fanns om vad som var fint. Inledningsvis i arbetet med uppsatsen funderade jag över om det var så att schwungen i Hemslöjdens pekpinne så stark, att vanligt folk inte *vågade* experimentera själv med egenpåkittade tvistmönster? Nu tror jag att det är enklare än så. Selander säger att – ”*Man diskuterade inte riktigt i de banorna.... Man såg någonting vackert och så tänkte man ”sån vill jag också göra, så duktig vill jag också vara.*” Ett tydligt bevis på hur jag gång på gång under arbetet med uppsatsen blivit varse om svårigheten att utifrån mina egna föreställningar om hur saker är och ska vara sätta mig in i hur människor tänkte förr. Varje tid verkar ha sitt behov av handarbete. Jag tänker på Waldéns ord från 1994 ”*Om det förr var fråga om antingen att utnyttja tiden för att åstadkomma fler föremål eller att fördriva en ”överflödig” tid (tidsfördriv) är det nu snarast en fråga om att med hjälp av en tidskrävande onyttighet värna om en slags tom, egen tid undan ett oavbrutet flöde av uppgifter och information.*” (Waldén 1999, s 86).

Samtidigt som jag funderat över orsakerna till att tvistsömsbroderiet var så otroligt populärt under 1900-talet har jag funderat lite på varför det är impopulärt idag. Jag tänker såhär:

En dam på brodericaféet vill inte brodera tvist längre, hon säger - ”*Jag tycker inte om det för jag har sett alldelens för mycket på det då när mor sydde det.*” Det verkar helt enkelt handla om **en lätt överdos**. En överdos strikt-tvist, skulle jag gissa, med tanke på vurmen för det fria yllebroderiet. Återigen handlar det om tiden, och hur tiden präglar vilken form av handarbete som utövas. Att brodera tvist efter mönster så som man gjort under 1900-talet är kanske inte är något för dagens brodöser, men hur är det med den ”ystra tvisten”, som Eldforsen pratar om? Man kan ju faktiskt betrakta tvisten, inte som ett fenomen där man broderar kopparpynt i ullgarn utan som en broderiteknik, med vilken man t ex kan fylla en yta ganska snabbt. De flätmönstrade stygnen (och nu tänker jag crazy!) kanske till och med kan användas för att exempelvis fylla ytor i det fria yllebroderiet? **Det** är en fundering inför framtiden.

8. Sammanfattning

I mitt barndomshem har vi alltid haft en kista ståendes. En stor, grön kista med initialerna EP målade på framsidan i en ring av sirliga blommor och blad. Det är mormors kista, med mammas samlade fintextil. På måfå har hon packat ner saker genom åren. Allt som ska sparas men som inte går att ha uppe. Sådant som inte *platsar* i ett modernt hem. Men så en dag – kistan ska öppnas. Tömmas. Flyttas. Moster Karin ska ha den i några år.

Längst ner i kistan ligger tre små broderier. Bruna och gråa med fågelmotiv, noggrant broderade i tvistsöm. Aldrig uppäckade, plasten är fortfarande kvar. Mamma stannar upp och låter sig översköljjas av en våg nostalgi. ”Inger lyckönskas på 9års-dagen av mormor.”

Några veckor senare är moster Karin Selander på besök hos mig i Göteborg. Karin är en person med förmågan att engagera och vi pratar om hennes stora samling tvistbroderier från 1900-talet. Samlingen som växt ut ur lägenheten och in i en hyrd lokal – Tygkammaren. När jag ska sova på kvällen tänker jag på fåglarna i kistan och broderierna i kammaren. Vem har broderat dem? Och varför? Egentligen hade jag tänkt skriva kandidatuppsatsen på Ledarskap i Slöjd och kulturhantverksprogrammet om något helt annat men på morgonen dagen efter är valet av uppsatsämne givet: jag skulle skriva om tvist.

Uppsatsen inleds med en litteraturöverblick efter vilken jag kan konstatera att tvistsömmen som historisk teknik finns beskriven i flertalet böcker men att författarna, när de skrivit, endast utgått ifrån äldre material i två stora föremålsarkiv – Nordiska museets och det som tillhör Stiftelsen för skånsk slöjd. En stor fokus i litteraturen ligger på beskrivningen av en äldre folklig tvist-tradition olik den som finns representerad i Karin Selanders samling, och ingenting är från efter ungefär år 1920. Tvistsömmen under perioden därifrån fram tills nu kan följaktligen närmast beskrivas som utforskad. Syftet med uppsatsen blir således att beskriva tvistsömsbroderiet under 1900-talet utifrån bland annat Karins föremålssamling.

Uppsatsens frågeställning utgörs av två frågor:

Hur har tvistsömstraditionen förändrats under 1900-talet, och hur står det till med tvisten idag? Samt: vad har påverkat tvistens popularitet?

För att få en nyanserad och bred bild av tvistsömsbroderiet har jag i uppsatsen använt mig av fem olika källor. En textanalys av boken *Tvistsöm* (1969), en samtalsintervju kring föremålen i Karin Selanders samling, en telefonintervju med Karin Eldforsen som under 2013 drivit ett inventeringsprojekt på hemslöjden i Landskrona, ett besök på ett brodericafé samt ett eget undersökande försök att brodera tvist. Genom hela uppsatsen har jag haft ett autoetnografiskt förhållningssätt och uppsatsen skildrar på det viset mitt eget möte med tvisten. Kvinnoforskare Louise Waldén har gett mig en teoretisk grund att stå på när hon resonerat kring frågor som rör handarbete och brodösen relation till broderiet. Hon har också lett mig igenom en diskussion som handlar om hemslöjden och smakuppfostran vid 1900-talets början som jag i uppsatsens slutkapitel stöter mot det jag lärt mig om 1900-talets tvist-tradition.

Uppsatsens resultat kan sammanfattas såhär:

Fram tills 1900-talets början broderades det som jag i uppsatsen så ofta återkommer till som ”gammal, folklig tvist”. Den har sina rötter i skånsk folkkonst under 1600-1700 och 1800-talet och ses tillsammans med exempelvis trensaflossan, flamsken och rölakanen som

en av de skånska konstslöjdsteknikerna. I den gamla folksliga textilen traderades mönstren, som från början kom ifrån orienten, från generation till generation och man broderade framförallt jynnen, agedynor och kuddar. Broderiet var fritt och yvigt och materialet var tillverkat i hemmet – handspunnet, handvävt och växtfärgat. Det är ur denna tradition som tvisttraditionen under 1900-talet springer.

I början av 1900-talet bildades nämligen de första hemslöjdsföreningarna. Det var i dessa som man började återskapa och distribuera gamla upplockade tvistmönster vilket i praktiken innebar att folk med tiden började brodera broderier som var väldigt lika varandra, till skillnad från tidigare då mönstren broderades på fri hand och traderades och därför alltid var i ständig förändring. Hemslöjdsföreningarna arbetade sedan på det här viset med de gamla mönsterfigurerna från tvist, rölakan och andra konstvävnadstekniker - plockade upp, rätade ut och sålde - under lång tid. Samtidigt som man producerade mönstren passade man på att anpassa dem något så att de skulle passa in i den moderna tiden vad det gällde färg, form och funktion. Produkterna följer tidsandan och stilhistorien genom hela 1900-talet. Med åren utvecklades mönsterproduktionen till en stor affärsverksamhet där två konkurrerande företag (Nordiskas och Marks och kattens) också började producera tvistmönster. Att nämna i sammanhanget är att det fanns en tydlig skillnad både i utformning men även i status mellan de mönster som hemslöjden producerade och de mönster som de båda företagen tog fram. Förenklat kan man säga att ”de medvetna” handlade på hemslöjden medan resten, ”vanligt folk” köpte tvist från de båda företagen. Material + mönster eller färdiga materialkitt gick, förutom i hemslöjdsbutiker, att köpa via veckotidningar typ Allers och i handarbetsbutiker eller hos diversehandlare. Det var helt enkelt otroligt populärt och ”alla” broderade, både män och kvinnor.

Idag är tvisten inte särskilt populär. Däremot finns det gott om föremål kvar från 1900-talets tvistboom som går att köpa på loppis och dessa återbrukas ibland på olika vis. Den gängse bilden av tvistsömmen är att det är en strikt teknik som ska broderas efter förutbestämda mönsterförlagor, så som den broderats under 1900-talet. På Hemslöjden i Malmöhus läns årsmöte den 29/3 2014 delas dock broderikitt utan mönsterförlaga ut, vilket kan tyda på det som Karin Eldforsen säger: att yster tvist – tvist broderad utan mönsterförlaga – är en sorts tvist som kommer tillbaka.

Vad som påverkat tvistens popularitet under åren är också någonting jag funderat över, och jag har några idéer: Att tvistbroderiet under 1900-talet var tillgängligt har säkert påverkat förekomsten, många broderade vilket gjorde att fler började brodera. Det är roligt och meditativt att brodera tvist – och det är också viktigt i sammanhanget! Folk har broderat därför att det varit njutbart. Den dubbelarbetande kvinnan förenade dessutom i broderiet nytta med nöje när hon exempelvis broderade presenter eller något att smycka hemmet med. Sen tror jag att tvisten som teknik passade 1900-talet som epok – att brodera strikt efter mönster, det var tidens melodi. Idag däremot är tvisten omodern, istället är det fria yllebroderiet i ropet.

Källförteckning

Skriftliga källor

Franzén, Anne Marie & Nockert, Margareta (2012). *Prydnadssömmar under medeltiden*. 4., omarb. och utök. uppl. Stockholm: Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien

Grenander Nyberg, Gertrud (1983). *Lantheimmens prydnadssöm: studier av svenskt folkligt broderi på hemtextilier före 1900 = [Ornamental needlework in peasant homes] : [studies of Swedish popular embroidery on home textiles before 1900]*. Stockholm: Nordiska mus.

Ingers, Gertrud & Fischer, Ernst (1969). *Tvistsöm: historik : material : modeller : arbetsritningar*. Västerås: Ica-förl.

Löfgren, Orvar (1995). *Sakletarna: om det materiellas betydelse i etnologi*. Ting, kultur och mening / redaktör: Åke Daun. S. 137-160

Nylén, Anna-Maja (1969). *Hemslöjd: den svenska hemslöjden fram till 1800-talets slut*. Lund: H. Ohlsson

Palmsköld, Anneli. (2003) *Om tingens betydelse*. Artikel publicerad i Kulturhistorisk tidskrift.

Palmsköld, Anneli (2007). *Textila tolkningar: om hängkläden, drättar, lister och takdukar*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2007

Palmsköld, Anneli (2013). *Textilt återbruk: om materiellt och kulturellt slitage*. Möklinta: Gidlund

Snidare, Uuve (2007). *Ryamattan*. Stockholm: Prisma

Vessby, Malin (2014) *Twist and shout*. Artikel i tidningen Hemslöjd n 4 s 33.

Waldén, Louise (1994). *Handen och anden: de textila studiecirkelarnas hemligheter*. Stockholm: Carlsson

Waldén, Louise (1999). Handarbetet: hatat och hyllat. *Den vackra nyttan: om hemslöjd i Sverige*. S. 70-87

Häftet *Skånska textilier från Hemslöjden i Malmöhus län*. 1993.

Gammal allmogeslöjd från Malmöhus län. H. 7, Tvistsöm och korsstygnssöm, schattérsöm och trensaflossa. (1922). Malmö: Malmöhus läns hemslöjdsfören.

Muntliga källor

Samtal med Karin Selander

Samtal med Karin Eldforsen

Samtal med deltagare i brodericaféet på Regionmuseet i Kristianstad

Samtliga samtal ägde rum mars-april 2014

Fotografier

Alla fotografier är tagna av Slojd.nu AB om inget annat anges.

Internetkällor

Int 1: <http://en.wikipedia.org/wiki/Autoethnography> hämtat 2014-09-01

Int 2: <http://www.clb.se/> hämtat 2014-09-01

Int 3: www.marks-kattens.se/om-oss hämtat 2014-08-30

